

БЕЖАНСКАТА КРИЗА ОТ 2022 Г. И НЕЙНОТО ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ ТРАНСФОРМАЦИЯТА НА ОБРАЗИТЕ НА УКРАИНА И УКРАИНЦИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Оксана Янус

Докторант в Катедра „История на България“, Софийски университет „Св. Климент
Охридски“.

Резюме: Войната на Русия срещу Украйна от 24 февруари 2022 г. доведе до най-голямата бежанска криза след Втората световна война. Повече от 8 милиона души от 40 милиона население са напуснали територията на Украйна от началото на войната. Многомилионен поток от бежанци обхваща всички страни от ЕС, включително и България. От февруари 2022 г. само на територията на България са влезли над половин милион украински бежанци – някои, за да останат в страната, други, за да отидат по-далеч. Българското правителство положи усилия за тяхното настаняване, които бяха подкрепени от редица международни организации. Голяма помощ на бежанците оказват българските доброволци и обикновените граждани на републиката, които помагат с транспорт, храна, облекло и пари. Тъй като украинското правителство, във връзка с общата мобилизация, забрани напускането на мъже от Украйна на възраст между 18 и 60 години, по-голямата част от украинските бежанци са жени и деца. Украинските бежанци получиха право на живот и работа, социална и медицинска помощ, а също така могат да се занимават с предприемачество, да посещават курсове за повишаване на квалификацията или нова професия. Децата имат достъп до училищно образование. Настоящата статия коментира някои от основните специфики на приема и престоя на украинските бежанци в България и трансформацията на възгледите на самите българи към Украйна и украинците.

Ключови думи: Украйна, Русия, война, бежанци, украинци в България

Oksana Janus –

PhD student at the Faculty of History of the Sofia University «St. Clement Ohridsky».

The refugee crisis of 2022 and its impact on the transformation of the images of Ukraine and Ukrainians in Bulgaria.

Abstract: Russia's war on Ukraine since February 24, 2022 has led to the biggest refugee crisis since World War II. More than 8 million people out of a population of 40 million have left the territory of Ukraine since the beginning of the war. A multi-million flow of refugees covered all EU countries, including Bulgaria. Since February 2022, over half a million Ukrainian refugees have entered the territory of Bulgaria alone - some to stay in the country, others to go further. The Bulgarian government made efforts for their accommodation, which were supported by a number of international organizations. Bulgarian volunteers and ordinary citizens of the republic provide a great deal of help to the refugees, who help with transport, food, clothing and money. Since the Ukrainian government, in connection with the general mobilization, has banned the departure of men from Ukraine between the ages of 18 and 60, the majority of Ukrainian refugees are women and children. Ukrainian refugees received social and medical assistance, together with the right to work, to engage in entrepreneurship, attend training courses or a new profession. Children have access to school education. This article comments on some of the main specifics of the reception and stay of Ukrainian refugees in Bulgaria and the transformation of the views of Bulgarians themselves towards Ukraine and Ukrainians.

Keywords: Ukraine, Russia, war, refugees, Ukrainians in Bulgaria

Войната на Русия срещу Украйна от 24 февруари 2022 г. се превърна в най-голямата европейска криза след Втората световна война и доведе до най-голямата бежанска криза в Европейския съюз. От март 2022 г. само на територията на България са влезли над половин милион украински бежанци – някои от тях останаха в страната, други се преместиха, по-голямата част от украинските бежанци са жени, деца, стари хора и хора с увреждания.

На 4 март Съветът на Европейския съюз на заседанието си в Брюксел гласува за активиране на Директивата за Временна Закрила за жителите на Украйна. Тази статия разглежда спецификата на престома на украинските бежанци в България и трансформацията на възгледите на самите българи към Украйна и украинците. Проблемът е, че България исторически, политически и икономически е тясно свързана с Русия, която отприщи тази агресия. Предварително ще направя уговорка, че темата за руско-украинската война отдавна е въведена в научен оборот и е представена от историци като Тимъти Снайдър, Сергей Плохий, Ярослав Грицак, Лариса Якубова и други.¹ Нещо повече, възползвайки се от историческите традиции и благоразположението на българите, Русия на Путин превърна България в един от бастионите на „руския свят“ на Балканите. Войната от 24 февруари радикално разруши руските исторически митове и на практика представи украинците пред българите като независима от руснаците нация, защитаваща правото си на съществуване в освободителна, антиколониална война срещу руския неоимпериализъм. И най-важното, като обект на изследване и като микросекция от българското общество взех християнската баптистка църква „Младост“ в София, на която станах енорияш още преди войната и имах възможност лично да наблюдавам за повече от година и половина процеса на трансформация на представите на българите за Украйна и украинците.

От началото на войната на Русия срещу Украйна, започнала на 24 февруари 2022 г., повече от 8 милиона души от 40 милиона население са напуснали територията на Украйна. Многомилионен поток от бежанци обхвана всички страни от ЕС, включително и България. От февруари 2022 г. само на територията на България са влезли над половин милион украински бежанци – някои, за да останат в страната, други, за да отидат по-далеч. За сравнение, в ЕС броят на бежанците през 2015 г. официално е 1 294 000, но граничната служба на Европейския съюз Frontex, която следи различните маршрути, по които мигрантите пристигат в Европа, определя броя на 1 милион 800 хиляди души, пристигащи на границата и пресичащи я през 2015 г.² Такъв брой бежанци от Сирия, Афганистан, Ирак, Косово, Албания и Пакистан предизвика истинска мигрантска криза.

Българското правителство реши да настани украински бежанци в хотели по Черноморието. Усилията на българското правителство бяха подкрепени от помощта на Световната здравна организация (СЗО) в България, Детския фонд на ООН (УНИЦЕФ), Върховния комисариат на ООН за бежанците (ВКБООН), Международната организация по миграция (МОМ), Българския червен кръст (БЧК) и други международни (и) неправителствени организации (НПО)³. Голяма помощ на бежанците оказват българските доброволци и

¹Снайдер, Тимоти. Дорога к несвободе. Россия, Европа, Америка. Изд. Corpus, 2021; Плохий, Сергей. Російсько-українська війна: повернення історії. Видавництво КСД, 2023; Hrytsak, Yaroslav. Ukraine. The forging of a nation. Sphere little, Brown Book Group, 2023; Якубова, Ларіса. «Русский мир» в Україні: на краю прірви. Видавництво Кліо, 2018; Якубова, Ларіса. Рашизм: звір з безодні. Видавництво Кліо, 2023.

² https://www.bbc.com/russian/international/2016/02/160219_migrant_crisis_charts

³ <https://www.who.int/europe/ru/news/item/20-10-2022-joining-forces-to-meet-unprecedented-need-how-bulgaria-has-responded-to-the-ukrainian-refugee-crisis>

обикновените граждани на републиката, които веднага се организират, помагат с транспорт, храна, облекло и пари. Една трета от бежанците са приети от български доброволци, останалите попадат в държавни институции. Тъй като украинското правителство, във връзка с общата мобилизация, забрани напускането на мъже от Украйна на възраст между 18 и 60 години, по-голямата част от украинските бежанци са жени, деца и възрастни хора.

На 4 март 2022 г. Съветът на Европейския съюз на заседанието си в Брюксел гласува за активиране на Директивата за Временна Закрила за жителите на Украйна⁴. Прилага се в изключителни случаи за предоставяне на незабавна и временна закрила на лица от страни извън ЕС. Какво представлява временната закрила. Системата осигурява незабавна и колективна (т.е. без да е необходимо разглеждане на индивидуални молби) закрила на разселените лица, които не са в състояние да се завърнат в страната си на произход. Целта е да се облекчи натискът върху националните системи за предоставяне на убежище и да се даде възможност на разселените лица да се ползват от хармонизирани права в целия ЕС. (Към момента на писане на изследването Съветът постигна съгласие за удължаване на срока на временната закрила до 4 март 2025 г., за хората, бягащи от войната.)

Украинските бежанци получиха право на живот и работа, социална и медицинска помощ, а също така могат да се занимават с предприемачество, да посещават курсове за повишаване на квалификацията или нова професия, езикови курсове. Децата имат достъп до училищно образование. „От началото на конфликта в Украйна временна закрила в България са получили 159 540 украинци, от които 84% са жени и деца.“⁵ А към края на юни 2023 г. по данни на Агенцията за бежанците около 72 хил. души в България са имали закрила, около 12 хил. са получили редовна държавна помощ, а 50 хил. украински бежанци са осигурили себе си и децата си⁶.

Каква е спецификата на престоя на украинските бежанци в България. Няколко са факторите, повлияли на оставането на украинските бежанци в България. Най-важното и най-проблемното в случая е, че от начало българското правителство нямаше ясна програма за приемане и интеграция на такъв брой бежанци, а тази, която беше приета от кабинета Борисов през 2021 г. – „Националната миграционна стратегия 2021-2025 г.“ не можеше да отчете факта, че в Централна Европа ще започне голяма война⁷. Всъщност правителството все още няма мащабна национална стратегия за интегриране на бежанците в българското общество. Бих искала да отбележа, че украинските бежанци са близки до българите, тъй като принадлежат към славянските народи, имат християнския културен код и сходство в езика, тъй като кирилицата, използвана от украинците е заслуга на българските просветители Кирил и Методий. Тези фактори значително улесняват процеса на интеграция.

В същото време в България се наблюдават демографски проблеми: една от най-ниските стойности на средна продължителност на живота в ЕС (74,8г.) и с най-застаряло население, изключително висока смъртност, с 15,5 процента на първо място в цяла Европа по този показател. И в етническо отношение се наблюдава рязък спад на българския етнос. Още преди пандемията от COVID 19, пише Георги Бърдаров, в България се говореше за остър дефицит не само на високо квалифицирана, но и на средно и ниско квалифицирана работна ръка. Този дефицит се определя като най-голямата заплаха и спирачка пред развитието на бизнеса и

⁴ <https://www.consilium.europa.eu/bg/press/press-releases/2023/09/28/ukrainian-refugees-eu-member-states-agree-to-extend-temporary-protection/>

⁵ <https://www.unicef.org/bulgaria/media/16211/file/>

⁶ <https://www.dw.com/bg/kolko-sa-ukrainskite-bezanci-v-blgaria-i-kak-se-izdrzat/a-65999402>

⁷ <https://www.24chasa.bg/bulgaria/article/13078147>

икономиката на България⁸. Друго предизвикателство пред страната е масовата емиграция на български младежи.

Най-важният, скъп и труден за попълване ресурс за една страна е човешкият ресурс, а България може да се справи с този проблем чрез украинските бежанци, колкото и цинично да звучи, ако успее да разработи приемлива интеграционна стратегия. Войната в Украйна продължава две години и досега няма примирие, украинските бежанци няма къде да се върнат, тъй като домовете им са или напълно разрушени, или са под обстрел от руски балистични, крилати ракети и БПЛА – безпилотни летателни апарати. Руската федерация се занимава със системно унищожаване на украинската инфраструктура, като умишлено оставя украинските граждани без ток, вода и отопление.

Така, колкото по-дълго продължава войната, толкова повече бежанци ще останат завинаги в страната. Точно на това разчита например правителството на Република Германия. Днес застаряващата Германия разчита, че една продължителна война ще принуди поне 50 процента от повече от един милион украински бежанци да останат завинаги в страната, ангажира се с тяхната системна интеграция, като в същото време опростява и съкращава процеса на получаване на статут за постоянно пребиваване в страна, а в перспектива и германско гражданство.

Следващият проблем е, че България исторически има близки връзки с Русия. Нещо повече, възползвайки се от историческите традиции и благоразположението на българите, Русия прави опити да превърне България в един от бастионите на „руския свят“ на Балканите и съзнателно налага тази идеология сред българите. Идеологията на „руския свят“ е откровено фашистка по своята същност,⁹ тя умишлено налага един модел, при който митологизира историята на отношенията между Украйна и Русия, където руснаците и украинците се разглеждат заедно, като „един народ“, „братски народ“, където по-големият брат се счита за ясно руски. Всъщност Московското царство, а след това и Руската империя, от средата на 17 век постепенно завладяват и колонизират Украйна със сила и превръщат украинците в поданици на империята. След разпадането на Руската империя през октомври 1917 г. болшевиките, начело с Ленин завземат властта в центъра – Петроград, Москва, а след това в продължение на три години Червената армия се опитва да завземе Украйна. През 1922 г. болшевиките организират Съветския съюз, в рамките на който Украйна съществува до разпадането му през 1991 г., споделяйки трагичната съдба на всички народи на СССР.

От 24 август 1991 г. Украйна е независима суверенна унитарна държава. Режимът на Путин в Русия не може да се примири с този факт и това е причината Русия да нападне Украйна през февруари 2014 г., да окупира Кримския полуостров и с помощта на своите прокси-войски да завземе територии на Донецка и Луганска области. От 2014 г. до 24 февруари 2022 г. Русия води Хибридна война срещу Украйна, надявайки се да я принуди да се откаже от суверенитета си, за да я погълне след това. Основното нещо, което Путин и неговите стратегии не са взели под внимание е, че до 2022 г. в страната се е формирало гражданско общество и политическа нация,

⁸ <https://www.mediacafe.bg/analizi/za-demografskite-kliseta-i-nerazbiraneto-na-protsesite-v-balgaria/>

⁹ Върховната Рада на Украйна 2 май 2023 г. прие проекта на Резолюция „Относно изявлението на Върховната Рада на Украйна „Относно използването от политическия режим на Руската федерация на идеологията на рашизма, осъждането на основите и практиките на рашизма като тоталитарни и човеконенавистнически“, (рег. № 9101). Проектът на Резолюция има за цел приемането на Изявление на Върховната Рада на Украйна, което ще позволи да се определят формите на агресия на Руската федерация и ще насърчи страните по света да осъдят нейната политика, която води до извършването на военни престъпления и геноцид на украинския народ. - <https://www.rada.gov.ua/news/razom/236006.htm>

израснало е ново поколение проевропейски настроени украинци, които са в състояние да устоят на руската агресия. Виждайки съпротивата на украинците, Путин и неговите политически технолози разработиха пропагандна концепция, че Украйна е западен проект „Анти Русия“, особено когато Украйна провъзгласи курс към европейска интеграция и влизане в НАТО. Българите, като страна-домакин, попадат в ситуация, в която онези, които смятаха, че познават – руснаците, се оказаха агресори, а тези, които спасиха от войната – украински жени, деца, старци, инвалиди – жертвите на тази агресия, са напълно непознати за българите. Бих искала да отбележа, че въпреки шока и липсата на подготовка за война, украинците в България, с подкрепата на обикновените българи, се организираха в търсене на жилища, езикови курсове, психологическа помощ за възрастни и деца; за целта бяха създадени групи в социалните мрежи в помощ на украинските бежанци, както и местни групи в градовете на най-масовото им местоживееене – Варна, Бургас, Пловдив, София и др. Тогава се включиха държавните институции на България – като Министерството на труда и социалната политика и Агенцията по заетостта, които създадоха специален онлайн-проект „Възможности за работа на украински граждани“¹⁰. Българското правителство организира еднократна помощ в брой на 375 лв. на човек и така, въпреки всички трудности при приемането на бежанци, българското правителство, с помощта на доброволци, успя да стабилизира ситуацията.

За да проследя процеса на трансформация на образа на Украйна и украинците в България като обект на изследване и микросекция на българското общество, взех за пример християнската баптистка църква „Младост“ в София. Изследователските методи включват наблюдение и комуникация. Продължителността на изследването е от октомври 2021 г. до август 2023 г. Самата аз съм членка на тази църковна общност от 2021 г. Тя има повече от 40 членове, половината от които са млади хора – от училищна възраст до 30-35 и 60 и нагоре. Останалите енориаши са над 65 и над 80-годишни. Именно възрастта на членовете на църковната общност определя тяхното съзнание и отношение към Украйна и украинците. Тук се откриват силни хоризонтални връзки, тъй като много енориаши са семейни двойки с деца, принадлежащи към различни професии. Освен това, тази общност може да се нарече и международна, защото включва и представители на американските баптисти. В допълнение към традиционните християнски проповеди, пасторско служение, църквата има традиции за празнуване на рождени дни, агапе-обед – обща трапеза в деня на Причастието, който се провежда веднъж месечно, женски събрания, провеждат се тематични партита за младите хора, именно всичко това създава неформална, демократична атмосфера и насърчава комуникацията.

Българските баптистки енориаши по инерция свързаха присъствието ми с бесарабската диаспора на българите в Украйна. Уточних, че съм от Украйна и че съм представителка на диаспората на таврийските българи от Запорожка област, които първоначално са живели по крайбрежието на Северно Приазовие от средата на 19 век до наши дни. Това беше краят на първоначалното ни запознанство, както и краят на техния интерес към сънародниците им в Украйна. В навечерието на войната един от членовете на църквата, мъж над 50 години, ме попита: „Има ли такава държава като Украйна и има ли такава нация като украинците“, докато в разговор той посочи, че преди разпадането на СССР е служил в съветската армия. Отговорът ми, че Украйна е отделна независима държава с 40 милиона население, предизвика у него абсолютно недоверие. По-нататък в разговора българите ми обясниха, че не виждат разлика между руснаци и украинци и ги смятат за „един народ“ с единна държава. Освен това, всички, с които българите са се срещали в съветския и постсъветския период, от бившите републики на СССР, общували на руски. Реших, че интересът към Украйна и моите обяснения не водят до никъде и че естествено до 24 февруари 2022 година Украйна беше обект на интересите на Русия

¹⁰ <https://www.az.government.bg/pages/vazmozhnosti-za-rabota-na-ukrainski-grazhdani/>

в международните отношения и автоматично се смяташе за нейна сфера на влияние. Беше така нареченото „сляпо петно“, юридически и фактически Украйна и украинци съществуват, но не бяха отразени в съзнанието на обикновените българи. Освен това в България нямаше украинска диаспора, която да представлява страната за разлика от руската диаспора, а украинските българи, учили в университети в България, активно се интегрираха в българското общество.

Нахлуването на Русия в Украйна на 24 февруари 2022 г. предизвика шок в цялата европейска общност. Мащабът на войната, масовата съпротива на украинците, териториалната близост, броят на убитите, унищожаването на градове и села и накрая, многомилionenният поток от украински бежанци, жени, старци, деца към Европа, включително България, промени картината на света и отношението към самата Украйна. Трябва специално да се отбележи, че настоящата война се възприема от самите украинци като освободителна антиколониална война, че Русия се възприема като неоимперска фашистка държава. Фактът, че Русия и самият Путин се смятат за империя и наследници на делата на Петър Велики и Екатерина Втора и същевременно наследници на Сталин, беше своеобразно откритие за европейската общност, тъй като в научния дискурс сегашната Русия не се наричаше империя, смяташе се за някакъв вид анахронизъм. През 21 век нямаше научен дискурс за руската политика на неоколониализъм. За последната империя се смяташе СССР, който се разпадна със светкавична скорост през 1991 г. след августовския пуч – общоприета датировка за разпадането на Съветския съюз. Никой не можеше да си представи, че 30 години по-късно Русия на Путин ще започне реваншистка война както срещу Украйна, така и срещу страните от НАТО, за ново разделение на света.

Войната в центъра на Европа и милионите украински бежанци не само привлякоха вниманието на енорияшите на църквата „Младост“. От първите седмици на войната по-голямата част от енорияшите на възраст над 35 години започнаха активно да помагат на украинските бежанци в София, беше обявено набиране на средства за хигиенни продукти, членове на общността участваха в подобряването на безплатните помещения за настаняване на бежанци, американската част на общността помогна за закупуването на стоки от първа необходимост за отделните семейства. Както се очакваше, християните започнаха да се молят за мир в Украйна. Помагайки на украинските бежанци, българите, в процеса на общуване с тях откриха нова държава и нова нация, обикновените българи бяха пропити със съчувствие и разбиране.

И тогава в църковна общността избухна конфликт, няколко души на възраст 45+ се раздражиха от необходимостта от постоянни молитви за мир в Украйна. Те мотивираха това с факта, че в този конфликт България заема неутрална позиция и че войната е отприщана не от Русия, а от САЩ. Представители на по-старото поколение българи ми изразиха своята съпричастност и нарекоха тази война голяма трагедия „между два братски народа“, т.е. повториха наративите и пропаганда на „руския свят“, а забележката ми, че за нас това е освободителна война, подобна на българската война за независимост от Турция през 1877-1878 г. бе пренебрегната от старейшините на общността. Още един мъж на възраст 40+ напусна църквата „Младост“, той е русофил-путинист, преди това лично ми каза, че самите украинци са виновни за агресията на Путин: „И не беше нужно украинците да провокират Путин с техния Томос и отделянето си от Руската православна църква през 2019 г. и в същото време да декларират влизането си в ЕС и НАТО. И когато започна войната, украинците не трябваше да се съпротивляват, те трябваше да се предадат, за да избегнат смъртта.“.

През първите месеци на войната видях поляризация между членовете на църквата, между малцинството, което подкрепяше Русия на Путин, и мнозинството, което подкрепяше Украйна. След около шест месеца настъпи умора от информацията за войната в Украйна и след още шест месеца темата за войната започна да се „нормализира“ в църковната общност, хората свикнаха с нея и дори постоянните молитви за мир в Украйна спряха да дразнят пропутинската част от българите, противоречията в църквата се изгладиха и конфликтите избледняха. Процесът на „нормализиране на войната“ засегна не само българското общество, този процес е характерен за целия ЕС, обикновените граждани не могат да понесат трагедията с месеци и години. Въпреки това, имам надежда, че политическият елит на Запада разбира заплахата от съществуването на Русия на Путин, режимът, който се изроди в неосталински тоталитаризъм, с нацистка идеология, символи, реваншистка пропаганда и масова манипулация на съзнанието на своите собствени граждани.

Като цяло бих искала да направя някои изводи за трансформацията на представите на българите за Украйна и украинците, въз основа на примера на баптистка църква „Младост“ и да се опитам внимателно да ги екстраполирам към днешното българско общество. Войната в Украйна доведе до откритие за повечето българи, че Русия е колониална империя, че Украйна и украинците са не само жертва на агресия, но и нация, която е способна да устои на агресора в неговата неоколониална война, способна е да защити своята свобода и независимост с военни средства. Помагайки, общувайки редовно с украинските бежанци, разглеждайки снимки на разрушени градове и села, българите се убедиха, че Русия на Путин води геноцидна война срещу украинците. Две трети от българското общество споделя национални български и проевропейските ценности, смята, че украинците имат пълното право да защитят независимостта си от Русия с военни средства. Освен това, българите се убедиха, че повечето украински бежанци са комуникативни, жизнеспособни и ефективни, а поради близостта на езика са и бързо адаптивни. Това не изключва критиките на обикновените българи, които смятат, че държавата отделя много време и средства за бежанците и е по-добре да ги похарчи за бедната част от българското население.

Има част от българите русофили, които изразяват симпатии към украинците, а същевременно смятат украинците и руснаците за предишни „братски народи“. Все още има малка част от българи – „путинферщеирите“, които транслират ксенофобски и антиемигрантски настроения, такива изявления идват от лидера на политическа националистическа проруска партия „Възраждане“ Костадин Костадинов¹¹. В страницата си във Фейсбук той нарича украинските бежанци „туристи, които струват на бюджета от февруари досега почти 1 млрд. лв.“, нарича ги „нагли нацисти“ и се заканва, че „когато Възраждане започне да управлява, ще експулсира всички украински туристи, маскирани като бежанци“¹².

Руско-украинската война продължава, трудно е да се предположи какъв ще бъде резултатът от нея, една от страните, Руската федерация, е ядрена супердържава. Европейската общност се консолидира пред евентуалното поражение на Украйна и външната заплаха от Русия, но сега може уверено да се твърди, че колкото по-дълго продължава войната, толкова по-голям брой украински бежанци ще бъдат принудени да останат завинаги в България и други страни от ЕС.

¹¹ <https://vazrazhdane.bg/>

¹² https://www.facebook.com/vazrazhdane.bg/?locale=bg_BG

Цитирана литература:

Бърдаров, Георги *За демографските клишета и неразбирането на процесите в България.* – mediacafe.bg 24.10.2020 <https://www.mediacafe.bg/analizi/za-demografските-klisheta-i-nerazbiraneto-na-protsesite-v-balgaria/>

Детев, Александър. *Колко са украинските бежанци в България и как се издържат.* – DW 22.06.2023 <https://www.dw.com/bg/kolko-sa-ukrainskite-bezanci-v-blgaria-i-kak-se-izdrzat/>

Национална стратегия за демографско развитие на Република България. (2006-2020). <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/14730.pdf>

Миграционный кризис в Европе в цифрах и графиках. – BBC NEWS 19 феврал 2016 https://www.bbc.com/russian/international/2016/02/160219_migrant_crisis_charts

Объединить усилия в ответ на беспрецедентные потребности: как Болгария реагировала на кризис с прибытием украинских беженцев - Всемирная организация здравоохранения 20.10.2022 <https://www.who.int/europe/ru/news/item/20-10-2022-joining-forces-to-meet-unprecedented-need-how-bulgaria-has-responded-to-the-ukrainian-refugee-crisis>

Подкрепа за украинските бежанци в България – UNICEF Информационен бюлетин - юни 2023 <https://www.unicef.org/bulgaria/media/16211/file/>

Украински бежанци: държавите – членки на ЕС, постигат съгласие за удължаване на срока на временната закрила - Съвет на ЕС 28 септември 2023 г <https://www.consilium.europa.eu/bg/press/press-releases/2023/09/28/ukrainian-refugees-eu-member-states-agree-to-extend-temporary-protection/>